DE GENERATIONE. JAUME PÉREZ MONTANER I EL CÀNON POÈTIC VALENCIÀ DE LA GENERACIÓ DELS 70

Lluís Roda

JUAN JAUME PÉREZ MONTANER (L'ALFÀS DEL Pi, 1938) publica el seu primer poemari *Adveniment de l'odi* (1976) té ja 38 anys. És doctor en Filosofia i Lletres i professor als EUA (1969-1977). L'any 1962, als 24 anys, sent estudiant universitari, havia estat jutjat per un tribunal militar per activitats antifranquistes i empresonat durant quinze mesos. Però la maduresa poètica serà assolida amb els poemaris *Fronteres* (1994) -el títol ja ho diu tot- i *L'oblit* (1996) -ídem-. Per tant, *Màscares* (1992) esdevé alhora la culminació i el tancament del parèntesi iniciat pel, sols teòricament, llunyà *Adveniment de l'odi* (1976).

Aquesta primera etapa --que podem anomenar *etapa del record i de l'odi*--, constitueix una mena d'introducció o *atac*. I estaria conformada per *Adveniment de l'odi* (1976), *Deu poemes* (1978), *Museu de cendres* (1980), *L'heura del desig* (1985), *Prisma* (1990), *La mirada ingènua* (1992) i *Màscares* (1992). Considerem *Fronteres* (1994), doncs, com una mena de *frontissa*, de nus o de *cimal*. Així, *L'oblit* (1996) i *Solatge* (2009), constituirien el desenllaç o la *coda*, que junt amb dos poemes nous excel·lents ("L'anguila" i "Assaig") publicats a *10 poemes de pluges i solatge* (2010),[1] auguren un moviment *in crescendo* encara en l'obra de Jaume Pérez Montaner. És la segona etapa o *etapa de l'oblit i de l'amor*. Evidentment, les dues etapes tenen a veure entre si.

[1] Opuscle publicat per l'Aula de Poesia de la Facultat de Filologia de la Universitat de València, núm. 28.

Amb Guillem-Jordi Graells en l'Homenatge a J.P.M. als XVIII Premis Crítica AELC, 2008. (Foto Prats i Camps)

Joan Fuster (1922) s'autoconsidera membre d'una "promoció" diferent a la de Joan Valls (1917) a la seua "Introducció" a l'*Antologia de la poesia valenciana 1900-1950* (1956). I ho fa incloent Jaume Bru i Vidal (1922), Vicent Andrés Estellés (1924), Maria Beneyto (1925), Francesc de Paula Burguera (1928) i Rafael Villar (1931). Òbviament, no inclou Carmelina Sànchez-Cutillas (1927), el primer poemari de la qual, *Un món rebel*, es publica el 1964.

Sí que Carmelina serà inclosa, en canvi, el 1987 a l'antologia *Dinou poetes dels seixanta* d'Enric Balaguer al costat dels valencians Lluís Alpera (1938), Lluís V. Aracil (1940), Emili Rodríguez-Bernabeu (1940), Raimon (1940) i Ovidi Montllor (1942). On, també per edat, esperaríem trobar-hi Jaume Pérez Montaner (1938) o Josep Palàcios (1938).[2]

Resulta evident que la data de publicació dels primers llibres, els quals impliquen un determinat context cultural, esdevé determinant a l'hora d'encarar la irrupció literària de qualsevol autor.[3] Entre els escriptors que comencen és quan es fa més evident la porositat als nous factors ambientals, els quals afecten formes i continguts de tal manera que solen caracteritzar les generacions d'escriptors. Sabem que amb els anys els desenvolupaments tendiran a divergir i els elements característics inicials, a perdre protagonisme. De tant repetits, finalment, sols resistiran el pas del temps en aquells que més hi excelliren, tot perjudicant aquells autors que d'una manera inevitable i inconscient tendien a mimetitzar les formes i els continguts. De fet, molts hi abandonen. I molts pioners cauen en l'oblit. I els que no és perquè acaben generant línies fortament personals en relació als elements inicials compartits. Fins ací, res d'extraordinari. Estellés, per exemple, excel·lirà com a poeta *realista*, més que no pas com a poeta *existencial* com li pertocava generacionalment. Lluís Alpera amb *Surant enmig del naufragi final, contemple el voluptuós incendi de totes i cadascuna de les flors del núbil hibiscus* (1985) s'inserirà dins

[2] No tractarem ací el cas singular de Josep Palàcios, qui als vint anys va guanyar el premi València de literatura-poesia amb *Les quatre estacions* (1959). Com a poeta, els llibres següents han estat *Devastació* (1981), *Inventari* (1984), *Frontissa* (1986) i *Un nu* (2009).

[3] Però, en aquest sentit, opinem que la data d'escriptura és també important, quan no coincideix amb la de publicació. Més encara: esdevé més important quan més distància temporal hi ha entre les dues dates, la d'escriptura i la de publicació. Sovint, és el context literari aquell que explica tan les dificultats com les facilitats a l'hora de publicar els primers llibres. També, no cal dir-ho, la qualitat de les obres. Però tampoc no oblidem que les originalitats o la qualitat no sempre han estat ben rebudes d'entrada.

(excel·lint i alhora liquidant-la) una ja anacrònica estètica dels 70, tot superant la pròpia obra realista defensada programàticament. La qual cosa, des del punt de vista de la història literària, esdevé divertidament irònica, si més no, a casa nostra. En tota relació dels millors llibres d'autors valencians de la generació dels 70 que es pretenga objectiva *Surant*... haurà d'aparéixer necessàriament, al costat de les obres de Joan Navarro, Salvador Jàfer, Josep Bonet o Gaspar Jaén, per esmentar alguns noms valencians emblemàtics d'aquesta generació.

El 1974, l'editorial Tres i Quatre publica la primera obra guanyadora del premi Vicent Andrés Estellés *Grills esmolen ganivets a trenc de por* de Joan Navarro, premi del qual restà finalista *L'esmorteïda estela de la platja* de Salvador Jàfer. També el 1974, apareix *Carn fresca. Poesia valenciana jove*, una antologia d'Amadeu Fabregat que assenyala amb claredat la inflexió respecte del realisme, fent ús d'una provocadora divisió en "Primera part: El seguiment del realisme"[4] i "Segona part: Inici d'una nova poesia al País Valencià"[5]. Aquests fets representen l'inici de la generació dels 70 al País Valencià. Al pròleg d'Amadeu Fabregat "Al llarg de quatre antologies poètiques", llegim:

> *Poetes universitaris valencians 1962* fou un recull presentat per Manuel Sanchis, que encetà una nova generació poètica --i m'és igual si el lector vol dir-ne "promoció"--, allà on havia quedat interrompuda l'*Antologia de la poesia valenciana*, de Joan Fuster. [...] Hi eren inclosos: Lluís Alpera, Lluís Aracil, Emili Boïls, Alfons Cucó, Joan Lacomba, Joan Riera, Emili Rodríguez Bernabeu, Antoni Seva i Isabel Simó. [...] Tan sols Lluís Alpera i Emili Rodríguez Bernabeu han seguit publicant versos.

La data de publicació del seu primer llibre, *Adveniment de l'odi* (1976), insereix plenament Jaume Pérez Montaner en l'àmbit de la irrupció social de l'anomenada *generació dels 70* al País Valencià. I és dins d'aquestes coordenades històriques que fou ubicat de seguida, encertadament, per Josep Iborra, a l'article "La nova poesia catalana del País Valencià (1974-1977)", publicat als núms. 3 (1977) i 5 (1978) de la "nova" revista *Reduccions*:

> Cronològicament, Pérez Montaner pertany a la generació dels poetes del 62; literàriament, però, es troba més acostat als poetes

[4] Josep Lluís Fos, Domènec Canet, Jesús Huguet i Josep Lozano.

[5] Josep Piera, Rafael Ventura-Melià, Vicent Franch, Josep Lluís Bonet, Joan Navarro i Salvador Jàfer.

de l'última generació, a la qual pertany, en definitiva, per la data de publicació del seu primer recull.

Tres anys més tard de l'acta fundacional de la generació dels 70 al País Valencià que fou *Carn fresca* (1974), Iborra mostrava com els nous llibres i noms confirmaven, ara i ací, la proposta inicial de Fabregat:

> El balanç d'aquests tres últims anys no pot ser més dens: onze reculls de versos, d'autors fins ara desconeguts, o que ja s'havien estrenat en la mostra de Fabregat, és tot un rècord. [...] La publicació de la seva obra oscil·la entre els vint-i-nou anys de Josep Piera i els divuit de López Barrios [*sic*]. Només Jaume Pérez -nascut el 1938- s'ha presentat amb un retard considerable.[6]

Iborra es refereix a Pérez Montaner com a "el més vell del grup". Entre els cinquanta-quatre poetes que el 1979 foren recollits a l'antologia-mostra generacional *Les darreres tendències de la poesia catalana (1968-1979)*,[7] trobem que, als valencians Navarro, Jàfer, Bonet, Piera i Ventura-Melià que ja apareixien a *Carn fresca*, s'afegeixen ara els noms de Marc Granell, J. Pérez Montaner, Gaspar Jaén Urban, Francesc López Barrio, Josep Palomero i Andreu Morell.[8] Certament,

[6] Als sis de Fabregat relacionats a la nota 5, s'hi afegeixen ara el noms de Pérez Montaner, López Barrio, Marc Granell, Gaspar Urban, Cremades Arlandis, Josep Lluís Seguí i Francesc Sellés. Cal dir que el 1977 va aparéixer *Migjorn. Poesia jove de les comarques del sud del País Valencià*, a cura d'E. Rodríguez Bernabeu, que des d'Alacant complementava la mancança d'autors del Sud del País Valencià a *Carn fresca*. A *Migjorn* trobem Carbonell, Climent, Garrigós, Hernández, Mateo, Moisès, Andreu Morell, Carmel Navarro, M. Rodríguez Castelló, Seva i Gaspar J. Urban. Josep Iborra, però, sols es fa ressò de Gaspar J. Urban. També el 1977, Tarotdequinze edità a Barcelona el *Price-Congrés*, on hi ha els valencians Bonet, Canet, Cremades, Granell, Huguet, Matoses, Mir, Monjo, Navarro, Palomero, Piera, Seguí, Gaspar Jaén i Verger.

[7] Laia, Barcelona, 1980.

[8] Observem que en la tria feta per Altaió i Sala-Valldaura desapareixen els noms de Franch, Arlandis, Seguí i Sellés. En canvi, demostren amb bon criteri la imprescindibilitat de Bonet en una tria de poesia dels 70. Però l'opció de Bonet, en canvi, no resta gens clara en Josep Iborra. Als noms ja coneguts, Altaió / Sala-Valldaura (1980) solament afegiran els de Josep Palomero i Andreu Morell. Vegeu nota 5.

Seria injust no fer-nos ressò de l'antologia *Els darrers. Generació del 70* de Jesús Huguet (L'Eixam, València, 1972), anterior a la de *Carn fresca*, que té el valor d'haver presentat alguns dels noms indefugibles en la història d'aquesta generació literària al País Valencià com ara els de Josep L. Bonet, Josep Lozano o Ignasi Mora junt amb els d'Avellan, Bono, Canet, Hernández, Fausto, Fos, Franch, Millo, Nogales, Rodenas, Vanaclocha i el mateix Huguet. A més, aquesta potser fóra la primera resposta al País Valencià a l'antologia fundacional d'Oriol Pi de Cabanyes i Guillem-Jordi Graells *La generació literària dels 70. 25 escriptors nascuts entre 1939-1949* (Pòrtic, 1971) que no incloïa cap escriptor valencià.

cinquanta-quatre poetes no és cap tria, sinó una demostració de força. És evident que la data del 1968 com a referència situa la mostra en l'òrbita i el deixant del Maig del 68, amb tot el que això expressa i simbolitza des del punt de vista polític, cultural i, sobretot, estètic; és a dir, social. El caràcter sènior, en aquesta mostra, l'ostentaran Ràfols Casamada (1923), Ricard Creus (1928), Segimon Serrallonga (1930) i Feliu Formosa (1934), tots els quals van publicar també per primera vegada en la dècada dels 70. De manera que, més que no pas l'edat, trobem que la data de publicació del primer llibre esdevé també el principal element configuratiu d'aquesta generació. I té sentit:

> Aquest estudi, doncs, parteix de la lectura de tota la poesia publicada per autors joves, és a dir, per aquells escriptors que són editats per primera vegada posteriorment al 1968. El terme de "joves" abraça tant el concepte d'edat com l'accepció que el fa sinònim de "contemporani". Mal que això no vol dir l'exclusió absoluta de poetes mimètics, camaleònics i caducs; altrament, la nostra tasca no fóra prou totalitzadora i informativa. La presència de Feliu Formosa, Segimon Serrallonga, Ricard Creus, Albert Ràfols Casamada i fins de Miquel Bauçà, és el resultat d'aquesta volguda amplitud; tota llur obra, a més a més --endarrerida o coherent amb la inquietud renovadora--, ha estat publicada dintre aquest període[9] i, si de cas fos bandejada, seria no solament menystinguda llur incidència en el procés sinó també, a cavall de dos temps, podria quedar soterrada.

Dels cinquanta-quatre autors consignats, solament cinc tenen obra publicada abans del 1970: Miquel Bauçà, Anton Carrera, Marta Pessarrodona, Narcís Comadira i Francesc Parcerisas.[10] Per això, el pas al català de Pere Gimferrer produït amb la publicació d'*Els miralls* el 1970 (el mateix any que J. M. Castellet edita *Nueve novísimos poetas españoles*)[11], ha de considerar-se el referent bàsic, per bé que no únic, per a l'embranzida d'aquesta nova generació *literària* dels 70. De fet, Fabregat, el 1974, presentarà el grup de la "Segona part. Inici d'una nova poesia al País Valencià", dins *Carn fresca*, no per casualitat, amb una citació de Pere Gimferrer: "Tot és capvespre i or i subterfugi".

[9] Inclou la nota següent: "N'és excepció Miquel Bauçà (1940) que ja havia publicat l'any 1962 *Una bella història*."

[10] El 1987, E. Balaguer inclou Miquel Bauçà i Francesc Parcerisas a l'antologia generacional *Dinou poetes dels seixanta*, junt amb Gabriel Ferrater i Lluís Alpera, entre altres.

[11] Barcelona, Barral Editores.

Vint anys després de la publicació de *Nueve novísimos poetas españoles*, Rosa María Pereda comença la "Introducción" de *Joven Poesía Española* amb rotunditat: [12]

> *Acerca de una poética nueva*
>
> 1963. Aparece en Barcelona *El mensaje del tetrarca*, libro juvenil y brillante, el primero del que más tarde será considerado como *el delfín* de los jóvenes poetas. Pedro Gimferrer [...] Efectivamente, y ya desde esta primera piedra, la generación se verá marcada y propiciada por el encuentro con los viejos maestros, la *Generación del 27*. [...] Y algo más: si Gimferrer es uno de los mejores poetas castellanos es, sin duda, el mejor de los jóvenes catalanes. El trasvase formal que ha efectuado con la vuelta a su lengua madre y la investigación en ella y en sus matices como lengua culta, supera el marco individual, para convertirse en un hecho cultural de importancia. Y es de señalar el esfuerzo que, sin duda, el joven poeta ha tenido que realizar: porque si habíamos señalado ya antes que en castellano la de estos jóvenes era una poesía innovadora y fecunda, en catalán y en el caso de Gimferrer se trata de una auténtica *poesía de fundación*.

Amb tots els ets i uts que vulgueu, però és així. I convé fer comprensible el que d'una altra manera no s'entendria. Després, evidentment, diferents bases, complements i evolucions personals, faran la resta. L'arribada de la generació dels 80 farà un fet el desig de modernitat i de normalitat literària en català. Si més no, pel que fa a la relació amb la pròpia tradició cultural i la resta de literatures, per fi ja mínimament accessibles en la llengua pròpia. Sens dubte, les bases d'aquesta nova relació van ser establertes per la generació dels 70, per bé que els de la generació dels 80 hagen estat els més beneficiats d'aquesta mínima normalitat lingüística i literària, però ara partint d'un espai cultural més territorialment fragmentat, paradoxalment, que el d'aleshores.

Però l'aportació (més enllà de les característiques específiques pròpies) a la nostra història literària d'aquesta generació dels 70 (sens dubte, una més de les moltes conseqüències directes de Joan Fuster i de *Nosaltres els valencians*, en aquest cas en relació amb la literatura), la ressenyà ben aviat Iborra al seu article:[13]

[12] Càtedra, 1980. Edició de Concepción G. Moral i R. M. Pereda.

[13] "La nova poesia catalana del País Valencià (1974-1977)", *Reduccions* núm. 3, Vic, 1977, p. 58.

> Això permet de parlar, per primera vegada des de la Decadència, d'una sincronia cultural, i fins i tot generacional, de la literatura dels Països Catalans. I no sols per raons d'una coincidència editorial o de dates de naixement: aquests joves s'han conegut ben aviat i participen de les mateixes inquietuds literàries. Fet remarcable, aquest, que trenca tradicionals arrítmies culturals i ignoràncies mútues. Pensem que, per exemple, un Carles Salvador imità Salvat-Papasseit amb uns quants anys de retard. Això no era precisament un signe de normalitat. Avui comença ja a ser possible parlar, en la literatura catalana, d'una "generació literària" independentment del lloc de naixement dels seus escriptors.

Això, afortunadament, ja no ha deixat de ser així en les generacions que han seguit. I menys encara en la darrera. Jaume Pérez Montaner, junt amb Marc Granell i Amadeu Viana, participa en l'obertura de portes d'una nova i incipient generació: la dels 80. El 1981, hi trobem el tret d'eixida amb la publicació de *Brossa nova. Poetes valencians dels 80* que recull vint-i-tres noves veus poètiques amb una "Introducció" de Pérez Montaner. Han transcorregut solament set anys des de *Carn fresca*, però el que volem remarcar, ara i ací, és l'autoubicació de Jaume Pérez en la generació immediatament anterior a la que ell mateix presenta i que li permet situar-se, còmodament, entre l'anterior "realista" dels 60 i la "nova" generació dels 80:

> Una de les principals característiques de la nova poesia valenciana és precisament l'abundància d'autors [...] Jàfer, Navarro, Piera, López Barrio, Pérez Montaner, Bonet, Verger, Beltran, Urban, Marc Granell, Escudero, Palomero, Fina Cardona, Rodríguez Castelló, Andreu Morell, Vicent Salvador, Toni Mestre, Ventura Melià, Seguí, Cremades Arlandis, Pere Bessó, etc. Una vintena llarga de nous poetes la majoria dels quals porta ja més d'un llibre publicat.[14]

De manera que en la relació feta per Montaner dels poetes valencians de la generació dels 70 s'hi consolida el grup format per Bonet, Navarro, Jàfer, Piera, Ventura Melià (primera onada introduïda a *Carn fresca*, 1974), Pérez Montaner, López Barrio, Marc Granell, Gaspar Jaén, Cremades Arlandis, Josep L. Seguí (segona onada introduïda

[14] De la nòmina de *Carn fresca* (1974), resten inclosos definitivament en l'*etc*. d'aquesta generació --poèticament parlant-- Fos, Canet, Huguet, Lozano i Franch. Cap d'ells no havia estat inclòs a *Les darreres tendències*... d'Altaió i Sala-Valldaura (1980). Pel que fa a la relació d'autors de l'article d'Iborra "La nova poesia catalana del País Valencià (1974-1977)" desapareix també Sellés, tant en Altaió / Sala-Valldaura (1979) com en Montaner (1981).

per J. Iborra, 1977-78) i Andreu Morell, J. Palomero (tercera onada introduïda per Altaió / Sala-Valldaura, 1980).[15] A aquests noms, Pérez Montaner afegeix, en la "Introducció" a *Brossa Nova* (1981), els de Verger, Beltran, Escudero, Fina Cardona, Rodríguez Castelló, Vicent Salvador, Toni Mestre i Pere Bessó (quarta onada introduïda a *Brossa nova*, 1981). Podem afirmar, per tant, que el 1981 (any de concepció de la nova generació dels 80),[16] la nòmina de poetes valencians dels 70 es troba consolidada.

Antònia Cabanilles, a *La vella pell de l'alba (Poesia catalana al País Valencià, 1973-1985)* (1985) farà el tret final des del punt de vista generacional als poetes dels 70. El 1985 esdevé, doncs, un punt d'inflexió objectiu amb l'aparició d'aquestes dues antologies, si més no, en l'àmbit del País Valencià. Dels dotze noms triats per Cabanilles per a la seua antologia, tres apareixien ja a *Carn fresca* (1974): Navarro, Jàfer i Piera (desapareixen els noms de Bonet i de Ventura-Melià). De

[15] Cal reconéixer l'olfacte d'Altaió i de Sala-Valldaura en no incloure a la seua antologia *poètica* Josep Lluís Seguí ni Ferran Cremades i Arlandis, que tot i que seran autors representatius d'aquesta generació, ho acabaran esdevenint per la seua producció narrativa. En canvi, Montaner es fa ressò de tots dos. El 1980 apareix també l'antologia *La nova poesia catalana* de J. Marco i J. Pont, els quals, entre els quinze autors triats, inclouen Piera, Navarro i Granell.

[16] Vint-i-tres poetes confirmen aquest esclat inicial d'una generació nova, fonamental a l'hora de cristal·litzar i de donar continuïtat a les il·lusions d'una normalitat cultural al País Valencià: tant lingüística com literària. Es tracta ara d'un grup de gent nascuda entre 1957 i 1962 (dènou dels vint-i-tres). Aquests vint-i-tres poetes constitueixen, doncs, la primera onada d'aquesta nova generació, que tindrà en *L'espai del vers jove* (1985) la seua presentació oficial i posada de llarg. Deu dels vint-i-tres poetes de *Brossa nova*, els tornarem a trobar a *L'espai del vers jove*: J. M. Blasco, M. Coves, A. Defez, I. Dolç, J. A. Fluixà, M. Joan i Arinyó, G. Lluch, À. Montesinos, J. Morell i L. Roda. A més dels ja esmentats, que jo sàpiga, J. Botella, J. J. Conill i W. Ventura han publicat poemes en forma de llibre amb posterioritat. La llista de *Brossa nova* es completa amb C. Aguado, J. Camarasa, J. González, A. González Navarro, J. C. Martí, M. Nadal, C. Navarro, J. Querol, P. Sanchis i B. Sansano. Els altres vint-i-tres noms que apareixeran a *L'espai del vers jove* conformant la segona onada d'aquesta generació són: P. Alapont, M. Anfruns, J. Avinent, J. Ballester, T. Belaire, V. Berenguer, J. Bolufer, L. Buesso, J. V. Clar, A. Dasí, J. Eustàquio, F. Fontana, P. Gallart, F. Garcia, R. Guillem, P. Ricard, V. Mansanet, A. Montero, V. Partal, M. Pérez Saldanya, L. Solera, E. Sòria i A. Torregrossa. D'aquests trenta-tres, vint-i-set han nascut també entre 1957 i 1962. Els nous sèniors ara seran Anna Montero (1954) i Vicent Berenguer (1955). Quatre dels deu noms de l'antologia de F. Calafat *Camp de mines. Poesia catalana del País Valencià 1980-1990* (1991) no hauran aparegut en cap de les antologies generacionals anteriors: M. Garcia i Grau (1962), I. Martínez Marzo (1964), T. Pascual (1952) i X. Ricardo Trigo (1959). Els altres sis havien aparegut ja tots ells a *L'espai del vers jove* (1985): Ballester, Berenguer, Guillem, Montero, Sòria. Fins i tot, a *Brossa nova* (1981): Roda. A *Ser del segle. Antologia dels nous poetes catalans* (1989), D. Castillo, entre els dívuit autors triats, fa aparéixer quatre valencians: Ballester, Guillem, I. Martínez i X. Ricardo.

l'onada introduïda per J. Iborra (1977), continuaran Pérez Montaner, Marc Granell i Gaspar Urban (i deixarà fora López Barrio, Cremades Arlandis i Josep L. Seguí). De manera que Cabanilles s'ajustarà a la tria feta per Altaió / Sala-Valldaura el 1980 pel que fa als autors valencians, tot incorporant, com ells, Andreu Morell i J. Palomero (però, alhora, respecte d'aquells, deixant de banda Bonet, Ventura Melià i López Barrio). Als noms de Navarro, Jàfer, Piera, Pérez Montaner, Granell, Jaén, A. Morell i Palomero, Cabanilles afegirà els de Pere Bessó, Vicent Salvador, Fina Cardona i Manuel Rodríguez-Castelló. Tots quatre eren en la relació de Montaner a *Brossa nova* (1981). Dels nous noms apareguts en la relació de Montaner, doncs, tampoc no van trobar confirmació per part de Cabanilles, E. Verger, A. Beltran, J. F. Escudero, T. Mestre ni l'*etc*., evidentment. Però els dotze triats hi figuraven en l'ampla relació de Montaner. Tanmateix, els requisits fets explícits per Cabanilles a l'hora de fer la tria són haver publicat almenys dos llibres de poemes i que els poetes hagen començat a publicar entre 1973 i 1980. Però, com diu, Montaner, en una ressenya de *La vella pell de l'alba*:[17] "No queda clar si aquests límits assenyalats per l'autora són un recurs per a justificar l'objectivitat de la selecció o són les dates i les exigències mínimes a partir de les quals realitza la seua tria." J. P. Montaner assenyala l'absència de tres autors que compleixen les condicions: J. F. Escudero, R. Ventura Melià i Miquel de Renzi, barceloní resident a València. Però el que ens interessa, sobretot, és assenyalar que J. Pérez Montaner es sent part d'aquesta generació emblemàtica:

> El que és ben cert, tanmateix, és que *La vella pell de l'alba* és la primera antologia dels poetes de la *generació dels setanta* feta al País Valencià i, en certa manera, actua com a balanç i crítica d'un període particularment fecund i diversificat per a la poesia.[18]

Si J. Pérez Montaner fou l'encarregat, el 1981, de fer la "Introducció" de *Brosssa nova*; el 1985, a *L'espai del vers jove,* s'encarregarà de l'"Epíleg". Si Jesús Huguet titulava la ponència, publicada al volum:

[17] *Encontre*, 2, 1986. Recollida per ell novament a *Subversions*, Quaderns 3i4, 1990, p. 243.253.

[18] La cursiva és d'ell.

"Antecedents: la generació del 70";[19] Marc Granell, en canvi, amb bon olfacte (o potser sense adonar-se'n), obria i tancava un període amb el títol de la seua: "1974-1984: Renovació i consolidació de la poesia valenciana". El 1984 passaren relativament desapercebuts dos llibres claus d'un canvi: *Le sucrier velours* de J. V. Clar i *Partitura laberint* d'Antoni Ferrer. De fet, el 1985 apareixen alhora les dues antologies: la dels 70 (*La vella pell de l'alba*) i la dels 80 (*L'espai del vers jove*), que assenyalen d'alguna manera un abans i un després, com els fets de la segona meitat de la dècada confirmaran, sense que hagueren pogut ser intuïts per endavant dins l'ambient literari de l'època. Ni impedits. I els canvis anaven a ser significatius. Montaner a l'"Epíleg" s'adona que alguns noms no acaben de tenir recer i, concretament, ens parla d'autors que han publicat en els darrers cinc anys "l'obra clarament important o en vies de consolidació de Pere Bessó [...], Antoni Ferrer [...], Jordi Botella [...], Lluís Messeguer [...] i Vicent Alonso."[20] Noms, la major part dels quals, aniran fent-se presents a mesura que avance la dècada, a cavall --alguns d'ells sí-- entre dues dècades o dues generacions literàries.

Certament, la generació dels 70 estava tancant-se, però encara no estava tancada. Com es veu, la generació dels 70 ultrapassa estrictament la dècada. De fet, l'*hegemonia* dels 70, el 1985, és gairebé absoluta. *L'espai del vers jove* no és sinó la confirmació d'aquesta hegemonia. Té un caràcter merament informatiu: *Mostra poètica jove*

[19]A la seua ponència, Huguet ofereix un llistat "dels poetes de la 'Generació dels 70', dels poetes antologats" i afirma el 1985: "perquè un munt d'autors que ben bé podria enquadrar-se en aquesta generació, cas de Vicent Salvador o Toni Martínez Revert, mai no han estat [antologats]". Pel que fa a Salvador, és un dels dotze de *La vella pell de l'alba* (1985). Però Huguet no sembla considerar Montaner part de "la seua" generació sinó de l'anterior, que ell anomena "la generació dels poetes universitaris": "m'agradaria dir que els, per a mi, dos poetes més destacats d'aquest grup, Alpera i Pérez Montaner, és ara, als anys vuitanta, quan estan creant una obra destacable i important, sobretot Jaume Pérez Montaner que aquests darrers anys se'ns ha manifestat com un dels poetes més profunds dels darrers vint-i-cinc anys; i l'Alpera, malgrat la seua producció anterior, sembla que és també ara quan ha trobat el llenguatge poètic que tan afanyadament cercava." L'adscripció sembla clara, però, ironies de la vida, Montaner serà un dels dotze de Cabanilles a *La vella pell de l'alba*, mentre que Huguet hi restarà exclòs, la qual cosa continuarà sent així a *Bengales en la fosca* de Palomero.

[20]He suprimit el títol dels llibres i les dates, publicats tots ells entre 1983 i 1985. A més dels esmentats, Montaner nota a faltar a *L'espai del vers jove* per tal d'"oferir així un panorama més complet de la poesia recent, l'obra dels autors que han anat apareixent en aquests darrers cinc anys" (pensant, doncs, més que no pas en un recanvi generacional, en el caràcter més aviat informatiu de la mostra), "pensem en autors com Víctor Soler, Miquel Alberola, Josep Penalva, Antoni Martínez Revert, Josep Gregori, Lluís Antoni Navarro, Vicent Soriano".

85. Ningú no feia nosa i les quatre ponències i l'epíleg que l'acompanyen corresponen a autors de la generació anterior: Huguet, Jàfer, Granell, Escrivà i Montaner. Diversos, això sí, però s'escenifica així una certa culminació generacional al País Valencià: tot pretenent assegurar la continuïtat del mateix. Després, a partir de 1986, les coses començaran a canviar. Això ho certifiquen les inqüestionables i inqüestionades paraules de Montaner a l'Epíleg:

> Potser és massa prompte per a parlar de trencament respecte als poetes de la generació dels setanta: els models literaris continuen essent els mateixos i les preocupacions artístiques, humanes i socials molt semblants; hi aporten tots ells, tanmateix, els seus matisos propis i contribueixen a enriquir, amb l'exigència d'un rigor formal renovat i l'assimilació de la tradició poètica recent, el panorama de la modernitat literària de les nostres lletres.

És a dir, més exigència, més rigor formal i una tradició poètica recent assimilada. La qual cosa, traduïda, senzillament significa perfeccionament o millora del que hi havia, però no substitució. Per tant, una certa admissió de l'epigonisme com a marca generacional. Si més no, encara. Però fixem-nos que Montaner, indirectament, ens dóna els seus criteris per tal de considerar un recanvi generacional: tenir diferents "models literaris" i diferents "preocupacions artístiques, humanes i socials".[21]

En el cas de Montaner (com ocorre també amb altres poetes

[21] L'aparició de les tertúlies noctàmbules al bar Arana a València el 1986 i les de La Naia a Alacant el 1987, trastocaran radicalment aquest estat de coses. (Les quals tindran continuïtat, respectivament, al Cafè Lisboa a València i al pub La Revolica a Alacant.) També hi contribuiran noves revistes com *Daina* (1986) o *L'aiguadolç* (1986) i noves col·leccions de poesia com les de Gregal (1986), Edicions de la Guerra (1987) o Bromera (1987). Però serà, sobretot, a la nova col·lecció de *plaquettes* de poesia anomenada *La forest d'Arana* on trobarem el més clar registre dels canvis que s'estaven produint fins al punt que la considerem imprescindible per a qui vulga conéixer els canvis formals que la generació dels 80 va intruduir i que, a poc a poc, van anar naturalitzant-se. El màxim exponent d'aquests canvis es troba, al meu parer, en la *plaquette Homenatge als trobadors* que La forest d'Arana edità arran d'aquest significatiu homenatge que tingué lloc el 14 de març de 1989 al Cafè Lisboa, on s'hi manifestaven uns models literaris ben diferents als predominants i usuals fins llavors i que apuntaven un nou estil generacional, obert i no preestablert i on trobem reunits Cantavella, Fornés, M. Martínez, Bono, Jàfer, Collado, Izquierdo, Galan, Mir, Roda, Clar, Bessó, Rodríguez-Castelló, Fullana, Sant-Celoni, Ballester, Mezquita, Berenguer, i López Barrio. Aquell fou el primer acte fet al Cafè Lisboa del carrer de Cavallers després del tancament d'Arana al carrer de Dalt. Altres revistes com *Tuacte* (1990), *Caràcters* (1992) o noves col·leccions poètiques com les d'Alfama d'Amós Belinchon (1989), Alfons el Magnànim-IVEI (1990) o la ja existent de Tres i Quatre també van contribuir a consolidar els canvis que s'estaven produint.

que escriuen en la dècada del 70) si les "preocupacions artístiques, humanes i socials" l'acosten a un cert realisme social propi de la generació dels 60 (hi ha les correspondències vitals associades a cada data de naixement); per contra, el "model literari" serà ben diferent i bàsicament serà el compartit per l'ample espectre dels poetes que es fan conéixer a la dècada dels 70. Un cas semblant, el trobem en Marc Granell. I, de la mateixa manera que, per edat, ens plantegem la legítima adscripció de Montaner a la generació dels 70, podríem també considerar la pertinença literària de Granell a la dels seixanta, pel que fa a les "preocupacions artístiques, humanes i socials". Però com diu Montaner en relació a Alonso, "la seua activitat literària ha anat lligada a la del grup d'escriptors que hom ha anomenat generació dels setanta". Per això no ha de sorprendre'ns l'adscripció a una mateixa generació de M. Rodríguez-Castelló (1958) i de J. Pérez Montaner (1938) tot i la seua diferència d'edat.[22] De fet, els dos primers llibres d'aquests poetes resulten no solament molt semblants sinó emblemàtics del que es feia aleshores: *Adveniment de l'odi* de Montaner (1976) i *La ciutat del tràngol* de Rodríguez-Castelló (1979). Tampoc massa diferents del primer llibre de Granell: *Llarg camí llarg* (1977). En el fons, els tres comparteixen les mateixes "preocupacions artístiques, humanes i socials", si bé potser Granell s'allunye quant al "model literari".

Ja Josep Iborra (1977-1978) sabia que havia de justificar, a causa de l'edat, l'adscripció de Montaner entre els joves:

> Hi ha també, el pes d'un passat, no viscut pels joves poetes, als quals ara acompanya, que el fan sensible a motivacions i preocupacions socials. Des d'aquest punt de vista no es pot negar la presència de les inquietuds que mobilitzaren els poetes del 62. Però Jaume Pérez se'n fa càrrec utilitzant altres registres i altres formes.

Vist amb perspectiva, Altaió i Sala-Valldaura aconseguiren ordenar un cert "caos" generacional. I ho assoliren, irònicament, passantse de la ratlla. És a dir, indirectament. Les deu famoses subdivisions que pretenien abraçar el cosmos i provocar la fi de la història en poesia (una de les característiques generacionals que més vaig sentir proclamar aleshores era precisament que no en tenien cap!)

[22] Tots dos formen part de la redacció de *Lletres de canvi* (1980), que junt amb *Cairell* (1979) o *Llombriu* (1978) eren les úniques revistes estrictament de literatura a València, aleshores.

Amb L. Alpera i J. Palàcios. Sueca, XXV Galeusca, Novembre 2008
(Foto Prats i Camps)

en la mesura que tot hi era encabit..., són: realisme civil, realisme existencial(ista), realisme narratiu, realisme intensiu, hiperrealisme, retoricisme classicista, retoricisme neopopularista, retoricisme màgic, transformacionalisme i textualisme. De fet, restaven resumides en tres apartats: realisme, retoricisme i poesia sígnica. En definitiva, s'hi reconeixia la introducció, per bé que amb desgana, del realisme en major o menor grau en la darrera poesia, per bé que amb fórmules diverses (realisme social o estilístic, però els dos alhora, reunits, sols podien ser acceptables per la inevitabilitat del guió biogràfic), però sempre amb una voluntat (reeixida o no) d'una pàtina retòrica adient; és a dir, diferent. Així s'hi podia aconseguir el vist-i-plau. De l'altre costat, s'acceptaven sense restriccions els experiments més inversemblants o reiterats que van aportar les avantguardes a la cultura de l'home a principi del segle XX, ara amb una renovada intensitat psicodèlica *hippie* o posthippie. En definitiva, dues fantasies: la del "realisme" (la realitat sempre resulta irreductible a les nostres proclames) i l'estrictament textual (el lector ja s'ho farà per construir un sentit inexistent), es trobaven amb una preocupació retòrica o formal determinant *per comparació amb* la generació anterior. Açò va caracteritzar l'activitat poètica de la generació dels 70. En definitiva, possibilitaren una embranzida nova on totes dues s'anaven a retrobar, curades dels constipats, en la generació posterior a partir de la segona meitat de la dècada dels 80 amb obres de més qualitat, fins i tot per part dels mateixos autors, llevat, certament, d'aquells autors i llibres més emblemàtics dels 70. Com sol ocórrer.

Així trobem que Montaner i Granell són fets servir, entre els autors valencians escollits, per tal d'il·lustrar el "realisme civil" (precisament, junt amb una de les poetes que acabarà sent considerada divisa d'aquesta generació: M. M. Marçal).[23]

Quasibé una dècada després, l'abril de 1989, D. Castillo publica *Ser del segle. Antologia dels nous poetes catalans*. Al Pròleg semblen qüestionar-se les fronteres conceptuals de "generació" promogudes "durant la dècada dels 70". Castillo acabarà dient que "la renovació, que van efectuar inicialment *els poetes dels setanta*, tots aquells que van estar recollits a les antologies de Marco-Pont i Altaió-Sala-Valldaura, s'està refermant a base de qualitat, ciència i precisió".[24]

[23] En concret, Altaió i Sala-Valldaura observen "l'enumeració desbordada de les protestes de Jaume Pérez Montaner".

[24] La cursiva és meua.

De manera que el que ell ens presenta és una "nova promoció": "Hem situat Torner, Subirana i Clar com a iniciadors de la nova promoció en la frontera entre el 1984 i el 1985". I parla, doncs, d'"el pont dels anys setanta" i de "l'obra dels seus continuadors: els poetes joves dels anys vuitanta", esdevenint la joventut *per se* un valor a considerar o, si més no, aglutinador. La diferència entre una promoció i l'altra, es fa evident, segons Castillo, als inicis: "afegint des dels primers llibres una maduració i una normalització no constatable als primers llibres dels autors dels setanta". I així diu "aquelles afinitats --encara excessives-- han perdut preponderància, valorant-se cada dia més l'obra des de criteris intrínsecs". Per això, Castillo descataloga els noms i parla de "l'obra individual d'autors a cavall entre dues èpoques com Alpera, Bauçà, Parcerisas o Comadira, que modernitzen imposant la claredat i la qualitat". Castillo inclou al mateix calaix les antologies de poetes valencians *Migjorn* (1977), *Brossa nova* (1981) i *La vell pell de l'alba* (1985). I d'aquesta esmenta sols Jàfer, Navarro, Granell, Cardona, Rodríguez Castelló, Pérez Montaner i Piera. Encara que també Huguet, López Barrio i Verger.[25] Aquesta idea de continuum (que no farà sinó guanyar adeptes en les dues dècades posteriors), resulta clarament perceptible quan veiem la facilitat amb què Castillo reuneix tres autors de "generacions" o de "promocions" diferents. Per exemple, quan diu: "la tradició de la poesia valenciana dels Estellés, Alpera o Jàfer". I no interessa ací tant l'exactitud del que afirma com les implicacions del que hi subjau: el món ja era món abans dels 70 (i, per tant, també després: tothom resulta tan imprescindible com prescindible), sembla dir-nos. Però encara no s'entenia bé del tot, perquè encara no estava ben expressat del tot. Si els 70 tenien conseqüències, no mancaven, per això, de precedents. Com sabem. Apunta oportunament Castillo al pròleg:

> Si el mateix Joan Fuster va qüestionar el concepte de nova poesia amb referència implícita amb la poesia d'alguns dels representants valencians de la generació dels setanta, preguntant-se què aportaven per diferenciar-se d'un Estellés o d'un Alpera [...] l'autèntica novetat, encara

[25] Disfressada en forma de bibliografia, Castillo, al final del volum, ens presenta la llista dels autors que ell considera que integren la nova promoció. A més dels antologats: Ballester, Guillem, Isidre Martínez i X. R. Trigo, trobem els valencians Berenguer, J. M. Blasco, Clar, Fluixà, Garcia Grau, Igual, Joan i Arinyó, M. Martínez, Mir, Montesinos, J. Morell, Olmos, P. Saldanya, Roda, V. Soler, Sòria i W. Ventura. Fixem-nos que tots els autors de *Camp de mines* ja hi són, llevat d'Anna Montero i de Teresa Pascual. Però notem les absències d'Antoni Ferrer i de Maria Fullana, per citar tan sols alguns noms rellevants.

poc assolida pels poetes dels setanta [...].

De tota manera, el seu, sembla, en alguns moments, un coneixement mediatitzat, si més no, en relació a la realitat valenciana: "Hereus [Garcia Grau i Lluís Roda], com ja s'havia esmentat, de la poesia més testimonial d'Estellés i per via directa dels Piera, Granell, Verger o Jàfer". On hi trobem pomes i peres reunides...

El 1990, es publica *Poetria. Antologia de la poesia catalana*.[26] Entre els poemes triats d'autors valencians posteriors a Estellés, en trobem d'Alpera (1938), J. Pérez Montaner (1938), Piera (1947), Navarro (1951), Granell (1953) i Jàfer (1954).[27]

L'antologia *Camp de mines. Poesia catalana del País Valencià 1980-1990* (1991) anava precedida d'un pròleg de F. Calafat dividit en quatre parts ("La poesia catalana al País Valencià, 1970-1990", "Una dinàmica editorial creixent", "Dècada dels anys vuitanta" i "Observacions finals"). No naix, doncs, amb una voluntat (re)generacional clara. Sembla, més aviat, l'ampliació dels marges que trobàvem, sis anys abans, a *L'espai del vers jove* (1985) en la ponència de M. Granell ("1974-1984: Renovació i consolidació de la poesia valenciana"), però amb la reducció a deu d'aquells trenta-tres noms de la mostra (o a sis, si bé es mira, ja que quatre dels noms ara són nous).[28]Sembla, doncs, una actualització amb perspectiva:

> Es tracta d'una lectura sobre els darrers vint anys de la poesia catalana al País Valencià [...] La selecció de poetes i poemes ha tingut com a objectiu fonamental oferir una mostra (subjectiva) que siga qualitativament significativa dels autors i tendències de les diverses promocions dels anys vuitanta [...] si no s'assignassen a les antologies una autoritat que no els escau; almenys no és la pretensió d'aquesta, que és el testimoniatge parcial d'una part de la poesia d'una dècada".

De manera que ni per voluntat ni per perspectiva ha de considerar-se definitiva. Especialment, des d'un punt de vista d'un recanvi

[26] A. Planelles i F. Vernet, L'esparver llegir-La Magrana, Barcelona. Col·lecció dirigida per I. Cònsul.

[27] Un any abans, A. Espí i T. Llopis havien publicat *Curs de poesia* (Laertes, Barcelona, 1989), una antologia didàctica semblant també amb poemes catalans de totes les èpoques. Entre els poetes valencians posteriors a Estellés hi ha poemes de V. Alonso (1948), C. Mulet (1953) i L. Roda (1961). A *Poesia* (Castellnou, Barcelona, 1997), de J. Badia i J. Balcells, amb unes característiques també semblants, els exemples posteriors a Estellés que trobarem seran de L. Alpera (1938), J. Piera (1947) i L.Roda (1961). Es tracta de llibres on l'esperit didàctic i l'antològic hi són reunits.

[28] Vegeu nota 16.

generacional quant al llenguatge literari. La dècada d'aparició dels autors sembla ser l'element determinant. La mostra, doncs, pretén il·lustrar la continuïtat, més que no pas la renovació. I em sembla bé. Per això pot afirmar:

> Entre els poetes antologats es trobarà a faltar el nom de Manuel Rodríguez Castelló que, tant per edat com per haver publicat el gruix de l'obra en la dècada passada, hauria de tenir-hi un espai, però pel fet d'aparéixer en *La vella pell de l'alba* d'Antònia Cabanilles, he estimat no incloure'l.

En definitiva, la presència en antologies anteriors esdevé l'element pres en consideració ja que no s'hi troben diferències literàries generacionals al llarg del període estudiat (1970-1990), més enllà dels trets propis que caracteritzen l'obra de cada autor. Si la realitat *literària* havia canviat, el pròleg no se'n feia ressò. I és que no és fàcil adonar-se'n quan (no) se'n forma part. Tanmateix, es tracta d'un treball força documentat i valuós. Siga com siga, Calafat, el 1991, ofereix un nou cànon de la generació poètica dels 70:

> Josep Bonet, Salvador Jàfer, Joan Navarro, Josep Piera i Rafael Ventura Melià. Noms als quals s'afegiren progressivament d'altres com Gaspar Jaén i Urban, Marc Granell, Jaume Pérez Montaner, Eduard Verger, Pere Bessó, Manuel Rodríguez Castelló, Andreu Morell, Vicent Salvador i Vicent Alonso. Tots ells formen el que s'anomena convencionalment generació dels setanta [...] (p. 6)

Respecte de Cabanilles (1985), desapareixen, doncs, F. Cardona i J. Palomero, mentre que són reincorporats Bonet i Ventura Melià i inclosos també Verger i Alonso (que, respectivament, publiquen els primers poemaris el 1986 i el 1983). És una llista tancada que en deixa conscientment fora A. Ferrer (1943).

> Tot i que Jaume Pérez Montaner i Antoni Ferrer i Perales van nàixer uns anys abans que els autors anteriors, la seua obra contemporitza amb les inquietuds literàries d'aquests. La poesia de Jaume Pérez Montaner podria considerar-se com a pont entre els pressupòsits literaris dels anys seixanta i els dels setanta. [...] L'obra d'Antoni Ferrer i Perales, com la de V. Alonso, es distancia respecte a la poesia anterior. (p. 37-38)

Però Antoni Ferrer té una cabuda més que còmoda dins la generació dels 80, al meu parer, a la qual pertany en el fons i en la superfície.

Com Jaume Pérez pertany a la dels 70. La data d'aparició dels primers llibres és tan imporant com les actituds i les afinitats literàries, com ja s'ha vist. Per això, seria més fàcil reconsiderar el cas d'Anna Montero (1954) com una autora de la generació dels 70 (publica el primer llibre el 1982) que no pas el de Teresa Pascual (1952, que publica el primer llibre el 1987).[29] Però també és cert que Alonso (1948) publica el seu primer llibre el 1983, mentre que Sòria (1958) ho fa el 1982. I Isidre M. Marzo (1964) publica (com T. Pascual), el primer llibre el 1987. En canvi, J. V. Clar (1962), que ho fa tan aviat com el 1984, no resultarà antologat. Tanmateix, Calafat els tindrà tots en compte al pròleg de *Camp de mines*. Però més que no pas el gust literari subjectiu, el que sembla evident és que certes pràctiques poètiques resultaven més novetoses que unes altres en relació al que, en cada moment, hi predominava, de manera que l'absorció i l'assimilació d'unes, resulta més fàcil que les d'altres. I això, certament, és comprensible històricament però inadmissible literàriament. Per això, també, publicar aviat, a vegades, no és sinó un símptoma d'acomodació a una època determinada. Quan no és així, l'exclusió, el rebuig o la impossibilitat de publicar semblen les opcions més probables, sense que aquestes representen per si mateixes, tampoc per això, cap signe de qualitat. Amb el temps, tot anirà adquirint el seu lloc just adient.

Semblantment, V. Simbor i F. Carbó a *Literatura actual al País Valencià (1973-1992)*, pel que fa a la poesia, el 1993 parlaran d'"Els anys setanta" i d'"Els anys vuitanta". Res més. Després d'esmentar-los tots, els autors van desgranant la seua tria, centrada en sis autors: Piera, Navarro, Salvador, Jaén, Granell i Jàfer. Mentre que J. Pérez Montaner, Escudero, Bessó, Palomero i Rodríguez Castelló apareixen manifestament en un segon nivell. Sens dubte, el lloc dels uns i dels altres serien discutibles, si més no, en un parell de casos. Fixem-nos que desapareixen Cardona i Morell de la nòmina de Cabanilles, però Escudero hi és afegit. En relació a Calafat, desapareixen Bonet, Ventura Melià, Verger i Alonso (el qual en Simbor/Carbó encapçalarà la tetralogia rellevant dels anys 80, junt amb Berenguer, Guillem i Garcia i Grau).[30] Una vegada més, per tant, A. Ferrer hi passa desa-

[29] Tanmateix, com veurem més endavant, hi ha una tendència en augment a incloure-la entre els poetes de la generació dels 70.

[30] En un altre nivell, destaquen onze poetes dels anys vuitanta: T. Pascual, Montero, Sòria, Fullana, Ricardo Trigo, Ballester, Roda, Clar, M. Soledat González, Martínez i Marzo i J. Igual. S'incorpora, doncs, V. Alonso, però també Fullana, Clar, Soledat González i

percebut, tot i rebre també alguns comentaris. De J. Pérez Montaner hi afirmen:

> Pertany per l'edat a la promoció anterior, tot i que no inicià la seua producció literària fins a meitat dels setanta. [...] La seua veu poètica palesa una experiència passada pel sedàs, depurada i detallada mitjançant un lleguatge líric que mai no cau en característiques formalistes. La seua poesia, tot i que té connotacions de compromís, no respon a un discurs realista sinó a una literatura arrelada en les circumstàncies personals que li ha tocat viure. (p. 44)

A *Bengales en la fosca. Antologia de la poesia valenciana del segle XX* (1997), J. Palomero, un dels autors dels 70, a més dels dotze de Cabanilles (1985) fa reaparéixer Ventura Melià, Escudero i Bonet dins "La poesia dels anys setanta". Als quals, hi afegeix A. Matutano, que no hi era a cap de les llistes anteriors. Palomero decideix incloure T. Mestre i E. Verger al darrer apartat de "La poesia de fi de segle".[31] De manera que dels noms de la relació de Montaner (1981), sols A. Beltran restarà despenjat, mentre que els altres cinc esmentats hi són recuperats, per bé que ubicant-los en apartats diferents.

La major part dels llibres publicats fins el 1987, llevat d'honroses excepcions, són arrossegats pel deixant del que s'havia començat a fer, sobretot, en la dècada dels setanta, tot participant ostensiblement de les mateixes característiques. De manera que, al meu parer, autors com T. Mestre, E. Verger o V. Alonso difícilment poden ser considerats membres d'una generació distinta a la dels 70.[32] Sens dubte, l'obra publicada de J. V. Clar, A. Ferrer o M. Fullana constitueixen l'excepció d'aquest període. I és evident que, per això mateix, la poesia feta durant la dècada dels 80 encara no ha estat ben estudiada. Però ho considerem normal en una cultura com la nostra. Pel que fa a J. Pérez

J. Igual, tot respectant la nòmina de *Camp de mines*. I després d'esmentar també altres noms.

[31] Dins "La poesia de fi de segle", Palomero, a més d'incloure tots els antologats per Calafat a *Camp de mines*, inclou Mestre, V. Alonso, A. Ferrer i Perales, Messeguer, Clar, Soledat González, Verger, Fullana, Mas i Usó, Collado, Igual, Roig, Porcar, A. Gómez, Coll i J. E. Adell.

[32] Sobre V. Alonso diu Montaner (*Subversions*, 1990): "Des d'aquesta perspectiva no és exagerat afirmar que Vicent Alonso és en certa manera un *outsider* en el panorama actual de la poesia catalana al País Valencià, tot i que la seua activitat literària ha anat lligada a la del grup d'escriptors que hom ha anomenat generació dels setanta. Com ells, ha publicat poemes en les revistes *Cairell*, *Lletres de canvi* i *Reduccions*." Heus ací, doncs, les plataformes fetes servir per aquella generació.

Montaner, Palomero diu: "A pesar de correspondre-li per edat, haver format part de la generació realista de 1962, el professor Jaume Pérez Montaner s'incorporà tardanament a les lletres valencianes, ja que durant aquells anys exercia la docència en una universitat dels Estats Units."

També el 1997, la revista *Caplletra* (núm. 22) fou un monogràfic sobre "Literatura catalana actual". Un buidatge fet a corre-cuita dels escriptors valencians que apareixen a l'article de F. Calafat "Entre el llenguatge i la realitat: vint anys de poesia catalana" (que l'autor divideix en "Anys setanta", "Anys vuitanta" i "Cloenda") mostra la presència dels poetes següents: Navarro, Jàfer, Granell, Piera, Jaén, Salvador, Montaner. Però també Alonso i Ferrer.[33] Hi diu:

> D'altra banda, l'evolució de Jaume Pérez Montaner manifesta un creixement sostingut des d'una preocupació social inicial a la poesia meditativa i de densa imatgeria de *Màscares* (1992), *Fronteres* (1994) i *L'oblit* (1996). El seu univers desencantat conjuga el món íntim i el social amb transmutacions fictícies que es desenvolupen en espais nocturns. Una poesia que aprofundeix en els temes de l'exili de l'individu en el món contemporani, de la personalitat escindida de l'home, de les tensions entre el passat i el present. (p. 40)

Al mateix número de *Caplletra*, E. Sòria repassa la poesia valenciana recent.[34] També per a ell "*la generació del 70* debuta, al País Valencià, en els premis Octubre de 1973 que guanya Joan Navarro amb un llibre emblemàtic, *Grills esmolen ganivets a trenc de por*. N'és finalista Salvador Jàfer, amb *L'esmorteïda estela de la platja*." I també afirma: "Aquest grup [...] es vincula estretament amb els seus companys de les Illes i el Principat (que, de la mà de Gimferrer, han pres els *novísimos* com a paradigma de modernitat). Entre els valencians més joves que Estellés (1924) que ell esmenta hi ha Beneyto (1925), Alpera (1938) i Rodríguez-Bernabeu (1940) "adscrits al *realisme social*", i Palàcios (1938). Sòria situa "fora del grup poètic dels 70 per estètica o temps de publicació, però no tant per edat" Alonso, Ferrer, Pascual i Salvador. "Quant als autors de la generació dels 70", trobem

[33] No apareix, en canvi, Rodríguez Castelló. La resta són tots els poetes antologats a *Camp de mines* (llevat de Garcia Grau): Berenguer, Guillem, Montero, Ballester, Sòria, Marzo, Trigo, Pascual i Roda. A més de Clar.

[34] "Escrit des del silenci. Notícia de la poesia valenciana recent", Caplletra , 22, 1997, p. 203-216.

que anomena Granell, Jaén, Pérez Montaner, Bessó, Palomero, Bonet, Jàfer, Navarro, Piera, Verger i Mestre.[35]

Un parell d'anys més tard, el 1999, L. Julià i T. Pascual editen *Vosaltres, paraules. Vint-i-cinc anys de poesia al País Valencià* que, precisament, tracta de posar en relleu la continuïtat. Però significativament l'efemèride inicial continuarà sent el 1974, data de la publicació de *Carn fresca*. I no dic que no siga una efemèride, però l'èmfasi sempre ha consistit, després d'haver pretés simbolitzar una ruptura amb la generació anterior --una ruptura que ara, però, se'ns ofereix esvaïda--, manifestar-ne la continuïtat..., i fer de tot allò posterior "el mateix". Solament ho constate, res més:

> Un diàleg difícil en l'etapa anterior [*?*] i que s'obria a noves influències com destaquen, ja des del títol, les antologies generacionals, *Carn fresca* [...] *Brossa nova* [...] o *L'espai del vers jove* [...], i que fins i tot en algun moment semblaven presentar una ruptura amb els autors valencians precedents.[36]

Per tant: "El conjunt, doncs, ofereix una amalgama que teixeix i configura una tradició [...] perquè ordenats cronològicament a partir de l'any del primer llibre publicat --o del segon, si és més significatiu--". Així, els poetes valencians que hi trobem antologats després de Rodríguez Bernabeu, Alpera i Sánchez-Cutillas són J. Navarro, Jàfer, Pérez Montaner, Piera, Verger, Jaén, Granell, Bessó, Cardona, Palomero, Escudero, Rodríguez-Castelló, Mestre, Salvador, Sòria, Montero, V. Alonso, Botella, Pérez Saldanya, Ferrer, Clar, Guillem, Ballester, Berenguer, Fullana, Garcia Grau, Trigo, Collado, Anfruns, M. Martínez, Roda, Pascual, J. Climent, Sant-Celoni, Martínez Marzo, M. González, Minyana, Roig, Ramon Ramon, Mezquita, Porcar, A. Gómez, M. J. Escrivà, M. Alonso, Joan F. Gregori Albiol, Adell, Zabala, A. Navarro i M. C. Arnau.

[35] En un altre apartat, esmenta V. Escrivà i Ventura Melià. I, entre els més joves o posteriors, trobem Sòria, Rodríguez-Castelló, Pérez Saldanya, Clar, Fullana, Mezquita, Collado, Roda, Trigo, Guillem, Ballester, Garcia Grau, Adell, Berenguer, Tono Fornés, I. Martínez Marzo, Montero, Roig, Gómez, Botella, X. Rosselló, M. J. Escrivà, Yago, M. Alonso, Anfruns, V. Blasco, Galan, M. Gonzàlez, Igual, M. Martínez, Mas, Matutano, Minyana, Mir, Montesinos, Morell, Nàcher, Prats, J. Sanchis, Sant-Celoni, L. Soler i un "etc." I entre els "joveníssims" anomena Ramon Ramon, Porcar, A. Navarro, Granero i Zabala.

[36] Ignorem si les autores les consideren, senzillament, diferents antologies d'una mateixa generació o si, per a elles, aquestes antologies representen generacions distintes. S'ha esgotat la utilitat de la noció de generació que va ser usada en la irrupció literària de la generació dels 70? El signe d'interrogació entre els claudàtors és meu.

Fixeu-vos que sembla estúpid preguntar-se a quina generació pertany Joan Climent (1918), encara que, per edat, jo diria que a la de Joan Valls. Certament, haver publicat el seu primer llibre el 1989 no el converteix en un autor de la generació dels 80. Però no crec que els casos més problemàtics ens impossibiliten parlar de generacions. Hi ha les vitals i hi ha les literàries que, poden o no, encreuar-se. I hi ha les estilístiques: que continuen estils o n'introdueixen, de nous. I hi ha la pròpia trajectòria de cada autor, majorment o menorment divergent respecte dels diferents contextos literaris amb què se les ha de veure. Hi ha l'originalitat, que té a veure també amb contextos. I hi ha les diferents tradicions amb què el poeta se les ha. En qualsevol cas, ni les continuïtats ni les ruptures són mai absolutes. Però els marcs faciliten la comprensió i la valoració d'obres i d'autors que altrament ens passen o podrien passar-nos desapercebuts. O per això mateix. A cadascú allò seu. Hi ha un temps per a cada cosa.

Si fem servir la noció de generació dels setanta en el llistat anterior, trobarem seguits els noms de J. Navarro, Jàfer, Pérez Montaner, Piera, Verger, Jaén, Granell, Bessó, Cardona, Palomero, Escudero, Rodríguez-Castelló, Mestre, Salvador, Sòria, Montero, V. Alonso, Botella, Pérez Saldanya, Ferrer, Clar... On acaba i on comença aquesta generació? En qualsevol cas, hi ha noms que van i tornen, una altres que desapareixen per sempre... No trobem ja Bonet, Ventura Melià, Morell... En canvi, reapareix Cardona... I també Mestre, Botella, Pérez Saldanya, Ferrer o Clar. Funciona així. Del grup de *Carn fresca*, ara sols trobem Navarro, Jàfer i Piera... Uns desapareixen per sempre, altres són descoberts o redescoberts. Restituïts. I això mentre la major part d'ells són encara vius...

El 1999, M. Granell i I. Martínez publiquen una antologia també: *Poemes d'un segle. Poesia occidental del segle XX* on "al costat d'autors valencians, catalans i balears, descobriràs molts dels principals noms de la resta de la poesia occidental contemporània." Els poemes hi són ordenats tenint en compte "els grans temes de la poesia". És a dir, no per adscripció geogràfica o generacional. El nomenclàtor dels poetes valencians antologats més joves que Estellés (1924), una vegada ordenats per data de naixement, és: Beneyto, Alpera, Pérez Montaner, Rodríguez Bernabeu, T. Mestre, A. Ferrer, J. Piera, V. Alonso, J. Navarro, Bessó, Salvador, G. Jaén, T. Pascual, Granell, Jàfer, Montero, Berenguer, Rodríguez Castelló, Sòria, Arnau, Guillem, Trigo, M. Martínez, Fluixà, Gómez, Roda, Ballester, Clar, Garcia Grau, M. Alonso, I. Martínez Marzo, Escrivà, Ramon Ramon, A. Navarro i Zabala.

Arribats en aquest punt, no sorprén que el 2001, M. Guerrero, a l'extens pròleg que precedeix l'antologia *Sense contemplacions. Nou poetes per al nou segle* (que no inclou cap valencià), esmente T. Pascual al costat de J. P. Montaner, Navarro i G. Jaén (entre els "autors, de generacions anteriors, intermèdies o de la mateixa generació dels setanta, que defensen poètiques molt diverses" pel que fa als dos últims, i entre els "poetes notables" els dos primers). En canvi, esmenta els valencians Sòria, I. Martínez i Guillem entre aquells "de generacions posteriors amb obra publicada durant els anys vuitanta i noranta". És tot.[37]

El 2002, la revista *L'Aiguadolç* va publicar un monogràfic sota el rètol "Poetes valencians dels setanta". S'hi estudiava la trajectòria de vuit poetes: Joan Navarro, Josep Piera, Gaspar Jaén, Vicent Salvador, Marc Granell, Antoni Prats, Teresa Pascual i Antoni Ferrer. Però, d'aquests vuit, sols Navarro, Piera, Gaspar Jaén i Granell publiquen algun llibre en català en els setanta. Això certifica que la noció de poeta [de la generació] dels setanta, té poc a veure amb la dècada en concret i, sobretot, més amb els efectes que, pel que fa a Teresa Pascual, si n'acceptem l'adscripció, inclouria una poeta que comença a publicar en la segona meitat de la dècada dels vuitanta. És a dir, o bé és per edat o bé és per estil. Però mentre que A. Prats (1946), que comença a publicar el 1981 i T. Pascual (1952), que comença a publicar el 1988, tenen estils relativament comparables; per contra, A. Ferrer (1943), que comença a publicar en català el 1984, no té amb ells res en comú. És convenient, doncs, tornar, *d'alguna manera*, a aquella divisió entre *realistes* i *retoricistes* per tal de no perdre el nord literari? Cal abandonar, definitivament, les aproximacions "grupals" (generacionals) pel que fa als fets poètics i literaris? Sols caben ja les ordenacions en sèries cronològiques, siguen per data de naixement o de publicació? Són les propostes poètiques estrictament individuals i aïllades o tenen, especialment a l'inici, una irrupció amb algun sentit literari i social (és a dir, cultural)?

Siga com siga, Joaquim Molas, el 1977,[38] parlava de "la clàssica lluita entre retòrics i terroristes". Despareguts els terroristes, sols queden els retòrics. Però, desapareguts els retòrics, qui queda? Entendre la nova retòrica que s'ha anat obrint camí i no confondre-la amb el buit més insuls (és a dir, no confondre-la ni amb la retòrica buida

[37] Empúries, Barcelona.

[38] "Retòrics i terroristes en la poesia catalana de postguerra", Els Marges, 9, Barcelona.

ni amb la buidor d'una retòrica absent --les dues disfresses més fetes servir són, respectivament, la de la forma i la del contingut--) és un dels camins per començar (o continuar).

Ferran Carbó a *La poesia catalana del segle XX* (Bromera, 2007) en la tercera i darrera part: "La normalització a partir dels anys setanta", afirma:

> D'altra banda, hi ha la considerada nova poesia, que es va iniciar amb l'anomenada *generació dels setanta*, va aportar una renovació del gènere i ha aconseguit una veritable diversificació, com es confirma posteriorment amb la nova i jove producció més recent de la fi del segle. Aquesta consideració com a *generació* val en tant que hi havia noves promocions de poetes que inicialment sorgiren agrupats amb plantejaments estètics compartits i amb plataformes pròpies que desplaçaven les anteriors. [...] S'hi constatava la successió generacional entre els poetes valencians i s'hi confirmava el canvi de signe contundent en l'evolució poètica a favor d'una major elaboració dels textos i en defensa d'un distanciament del tipus de poesia compromesa i senzilla conreada fins al moment.

Després de destacar, entre els valencians, J. Navarro i G. Jaén, el cànon de F. Carbó inclou també Pérez Montaner, Piera, Salvador, Granell, Jàfer i Rodríguez-Castelló.[39] A "Notes sobre la fi del segle", Carbó afirma:

> La poesia de les últimes dues dècades ha aparegut en el panorama literari sense posicionar-se amb claredat com a reacció contrària a la poesia immediatament anterior, i, per tant, sorgint com a evolució i herència, i com a singularització d'alguns plantejaments [...] per a esdevenir una suma d'individualitats eclèctiques en la marginació del gènere [...].[40]

La tendència a diluir o difondre --potser també a confondre-- les fronteres i les diferències generacionals, deixa estrictament al descobert l'obra dels poetes com a resultat. I la capacitat de les seues

[39] De la tria feta amb Simbor el 1993 a *Literatura actual al País Valencià (1973-1992)*, desapareixen ara els noms de Bessó, Escudero i Palomero, mentre que els altres vuit continuen. De manera que J. Bonet o A. Ferrer restaran també, una vegada més, exclosos. Bessó, Bonet o Ferrer són, comparativament, imprescindibles, al nostre parer.

[40] I, entre els poetes valencians de les dues dècades, esmenta Alonso, Pascual, Berenguer, Sòria, Guillem, Martínez Marzo i Garcia Grau. També considera rellevants Montero, Trigo, Roda, Ballester, M. Gonzàlez, Clar o Verger. I atribueix als noranta els noms de Nàcher, A. Navarro, Porcar, Ramon Ramon, Fullana, M. J. Escrivà o Adell.

Amb Raimon i Andreu Alfaro (Maig, 2000)

aportacions personals com a motor --deixen de ser, doncs, motor, les aportacions generacionals-- d'una dinàmica cultural. Si més no, cada vegada més. O més aviat és el moment de reagrupar des d'una nova perspectiva millor documentada allò que ha anat succeint? Els silencis també compten. Fins i tot, poden arribar a ser explicativament fonamentals.[41]En aquest sentit, resulten aclaridores les paraules de Sòria (si més no, en l'àmbit del País Valencià) per tal d'entendre, com cal, què passà en la segona meitat dels 70 i la primera meitat dels vuitanta a casa nostra. I que s'entenga:[42]

> La *generació del 70* no és el fruit d'una conxorxa d'antòlegs cretins, sinó d'una altra, molt reeixida, d'escriptors ambiciosos. Estem parlant d'un *grup* que actuà com a tal: una colla de gent amb una comunitat d'interessos i afinitats que ultrapassen, tot modelant-la, l'esfera estricta de la literatura. [...] És clar que es tractava d'un estratagema tendenciós i profundament injust amb tots els poetes descartats. Però és que un dels objectius era precisament aquest: el de descartar-los. La generació *dels 70* va ser una maniobra política absolutament belligerant (i, per cert, molt exitosa). Mentre actuà, no va pretendre mai ser una definició acadèmicament asèptica i ni li passà per la imaginació de ser caritativa. Això només ho han pretès, darrerament, els vencedors d'aquella pugna, a fi de defensar les posicions guanyades llavors davant l'amenaça d'unes noves *generacions* que procuraven, fins ara amb poc profit, d'aplicar contra ells els seus mateixos mètodes. [...] El grup autodenominat *generació dels 70* sí que *operà*. Durant més de 15 anys ha governat la poesia catalana, sobretot al País Valencià, des de la direcció de col·leccions i revistes, els jurats de premis, els departaments de literatura i les seccions de crítica dels mitjans de comunicació. [...] ha pintat un panorama de les actualitats favorable als seus interessos, ha convertit els seus debats interns en inobviables qüestions literàries i ha auspiciat els nous valors que ha considerat més oportuns. [...] De tot això, es pot fer una crítica tan penetrant com calga (i ho podria ser molt: estem parlant d'un *mandarinat*, i la perduració i reproducció d'aquesta mena de confraries de govern potser no siga el més convenient per a un món literari númericament reduït com el català), però el que no es pot fer és descartar-ho com un

[41] En una una revista com *Llombriu* (1978-1981), per exemple, podem trobar textos de Pérez Montaner, Granell, Piera, Rodríguez Castelló, Seguí o Sirera. Però també de Pedrolo, Bauçà, Martí i Pol, Pàmias, Albertí, Altaió, Parramon, Xirinachs, Guillamon. O de M. Baixauli, Matutano, Roda, Joan i Arinyó, Beltran, etc. És a dir, una gran diversitat d'òptiques per a aquella època.

[42] "Escrit des del silenci. Notícia de la poesia valenciana recent", *Caplletra* , 22, 1997, p. 203-216.

simple *error de lectura*. (p. 205-206)

Doncs, això. No descarteu fer una relectura de la nostra història poètica recent. En fi, res que el temps no cure. Salut i poesia!